

УДК 811.161.373.21

АЙКОНІМЫ БЕЛАРУСІ, СУАДНОСНЫЯ З НАЗВАМІ ТРАВЯНІСТЫХ РАСЛІН

канд. філал. навук, дац. Н.А. РАДЗІВАНОЎСКАЯ

Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя М. Танка, Мінск

Разглядаюцца айконімы беларусі, суадносныя з назвамі травяністых раслін.

Уласныя назвы ўзнікаюць на розных этапах развіцця грамадства і нясуць у сабе адбітак сваёй эпохі. За аснову оніма бярэцца далёка не кожнае слова, а толькі тое, якое абазначае характэрную і важную для свайго часу рэалію. У адзін перыяд гісторыі чалавецтва – гэта прыродныя асаблівасці мясцовасці, у другі – назва калектыву першапасяленцаў, у трэці – імя ўладальніка паселішча і г.д. Адным з адметных вынікаў гэтага складанага і працяглага гістарычнага працэсу з’яўляецца вылучэнне разнастайных лексіка-семантычных груп у айканіміі асобных рэгіёнаў Беларусі.

Айконімы, суадносныя з назвамі расліннага свету, даволі шырока прадстаўлены ў айканімічнай сістэме Беларусі. Гэта адзін з найбольш старажытных па паходжанні пластоў лексікі, на што ўказвае не толькі ўласна аснова, але і спосабы афіксацыі – сярод такіх назваў шмат невытворных, што гаворыць пра першаснасць іх паходжання.

Назвы населеных пунктаў нашай краіны, у якіх увасоблены канкрэтныя батанічныя найменні, вызначаюцца прыкметнай шматварыянтнасцю і паўтаральнасцю. Разам з тым семантычную матывацыю ўтваральных лексем часта адназначна ўстанавіць немагчыма, паколькі яны могуць абазначаць некалькі рэалій, а таксама з’яўляцца мнагазначнымі словамі ў літаратурнай і дыялектнай мовах.

Як сведчыць аналіз фактычнага матэрыялу, у якасці словаўтваральных асноў беларускіх айконімаў шырока выкарыстоўваюцца лексемны – назвы травяністых раслін. Сабраны фактычны матэрыял выразна падзяляецца на наступныя тэматычныя групы:

- 1) айконімы, суадносныя з назвамі лугавых і палявых травяністых раслін;
- 2) айконімы, суадносныя з назвамі сельскагаспадарчых травяністых раслін;
- 3) айконімы, суадносныя з назвамі лясных травяністых раслін;
- 4) айконімы, суадносныя з назвамі водных травяністых раслін;
- 5) айконімы, суадносныя з назвамі кветкавых агародных і пакаёвых раслін.

1. Сярод айконімаў, суадносных з назвамі лугавых і палявых травяністых раслін, найбольш пашыраны найменні, утвораныя ад лексем *краніва*, *мурава*, *лапух*.

Намі адзначана 7 айконімаў (13 населеных пунктаў), суадносных з лексмай **краніва**: *Вялікая Краніўня* (Касц.), *Горная Краніўня* (Ари.), *Краніва* (Бых.), *Краніўня* (Ари. –2, Мядз. –2, Сморг.), *Краніўнікі* (Валож., Шарк. –2), *Краніўня* (Бярэз.), *Малая Краніўня* (Касц.). Геаграфічны аналіз сведчыць, што адзначаныя найменні не сустракаюцца ў Брэсцкай і Гомельскай абласцях. У аснове айконіма *Краніва* можа быць і антрапонім *Краніва* [1, с. 217]. Вядомы беларускі анатомалаг В.П.Лемцюгова адзначае, што назва *Краніўнікі* магла ўтварыцца і ад антрапоніма *Краніўнік* [3, с. 20]. Як адзначаюць беларускія этымологі, праславянскае *korpiva* не мае надзейнай этымалогіі. У якасці вельмі аспярожнай гіпотэзы можна дапусціць італьянскаю крыніцу: **karp-iva*. Каранёвая частка гэтай рэканструяванай формы ўзыходзіць да назвы казы (лац. *sarpa* ‘каза’). Тады гэта ‘казіная трава’ (параўн. казіна ‘дзікая трава, неўрадлівая забалочаная сенажаць, дзе расце вельмі жорсткая, дзікая трава (пустазелле)’ або ў адпаведнасці з іншай матывацыяй ‘едкая’). Чэшскі этымолог В.Махэк звязвае **kropiva* з *kropiti*, паколькі краніву залівалі варама перад скормліваннем жывёле [8, V, с. 111–112].

З лексмай **мурава** ‘густая зялёная маладая трава’ [5, III, с. 181] суадносяцца 8 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 10 населеных пунктаў: *Мурава* (Бярэз.), *Мурава* (Пруж.), *Муравец* (Клім. –2), *Муравіцкія* (Гарад. да 1974), *Мурагі* (Расон., Уш.), *Мурожнае* (Лаг.), *Мураўчыцы* (Кам.), *Муражы* (Брасл.). Гэтыя найменні спарадычна прадстаўлены на тэрыторыі Віцебскай, Мінскай, Магілёўскай і Брэсцкай абласцей. І.Я. Яшкін адзначае іншую семантыку гэтай лексемы: 1) сухадольная сенажаць з добрай травой, 2) газон, 3) ракіта звычайная [9, с. 115]. Лексемны з гэтымі значэннямі таксама маглі стаць базай для ўзнікнення айконімаў. Айконім *Мурава* суадносіцца з лексмай *мурава*, якая ў слоўніку І.Я. Яшкіна падаецца са значэннем: 1) зямля, якая не апрацоўваецца; аблога, 2) трава мурожніца *Festuca elatior* L.; самае лепшае лугавое сена [9, с. 115]. Адназначна сказаць, якое са значэнняў легла ў аснову найменняў, зараз нельга.

Спарадычна на тэрыторыі Беларусі прадстаўлены айконімы, суадносныя з лексмай **лапух**: *Лапухі* (Кам.), *Лапухова* (Слон.), *Лапухоўка* (Паст.), *Лапушанішкі* (Брасл. да 1973), *Лапушина* (Дзятл.), *Лапушніца* (Гарад.), *Лапушына* (Шарк.). Усяго зарэгістравана 7 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 7 населеных пунктаў. Як сведчыць географічны аналіз, адзначаныя найменні не сустракаюцца на поўдні і паўднё-

вым усходзе Беларусі. Трэба заўважыць, што ў назве *Лапухова* ўтваральнай асновай мог быць і антрапонім Лапухоў [1, с. 256]. Вядомы рускі даследчык А.М.Трубачоў адзначае, што **larixъ* – гэта праславянскае вытворнае з суфіксам *-ихъ* (*i –иха*) ад спрадвечнага кораня **lor-* і роднаснага літоўскага *lāras* ‘ліст (на дрэве ці іншай расліне)’, латышкага *lāra* ‘ліст’, якое збліжаюць з лацінскім *lappa* ‘лапук’. Слэдам за Э.Бернекерам, А.М.Трубачоў зазначае малаверагоднасць запазычання славянскага **lorixъ/*lorixa* з лацінскага *lappa* ‘лапук’, з прычыны больш шырокай семантыкі праславянскіх утварэнняў з коранем **lor-* і рэканструяванага першапачатковага значэння гэтага славянскага кораня – ‘ліст’ [7, 16, с. 69–71].

Ад усходнеславянскай лексемы **ромашка** (беларуская – рамонак) утворана 7 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 9 населеных пунктаў: *Рамашкава* (Тал.), *Рамашкавічы* (Паст.), *Рамашкі* (Лях., Мядз., Шч.), *Рамашкі I* (Глыб.), *Рамашкі II* (Глыб.), *Рамашкіна* (Гарад. да 1974), *Рамашова* (Паст. да 1975). М.Фасмер адзначае, што ўсходнеславянская лексема запазычана з лацінскай праз пасрэдніцтва польскай мовы [6, III, с. 499 – 500].

Айконімы, суадносныя з лексемай **лебядя**, адзначаны на поўначы і паўночным захадзе Беларусі. Усяго зафіксавана 5 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 5 населеных пунктаў: *Лебядя* (Воран. да 1976), *Лебяднікі* (Воран.), *Лябёдка* (Шч.), *Лябёды* (Віц. да 1973), *Лябяды* (Зэльв.). Па паходжанні слова *лебядя* роднаснае з лацінскім *albus*, якое мае значэнне ‘белы, светлы, ясны’ [8, V, с. 272]. Таму назва вёскі магла ўзнікнуць не толькі ад назвы расліны. Магчыма, што паселішчу або яго жыхарам была характэрна якая-небудзь белая, светлая дэталі. Таксама можна дапусціць, што некаторыя айконімы маглі ўзнікнуць ад назвы птушкі лебедзь. Побач з гэтымі найменнямі варта разгледзець айконімы Лобжа і Лобча. Як зазначае В.А.Жучкевіч, гэтыя айконімы – трансфармацыя славянскай асновы *лебядя*, старажытнаруускай *лобда*. Гэта аснова шырока прадстаўлена ў старажытнарускіх тэкстах: «Проходор ... собираше лободу и своима рукама истирая, хлеб себе творяша» або «Собирает же Лободу и руками стираша, творяша хлебы и сим питашася, и тако весь живот свой пребы без хлеба, сего деля прозван бысть лободником». В.А. Жучкевіч адзначае таксама, што даследчыкі У.М. Тапароў і А.М. Трубачоў лічаць падобныя назвы балтыйскімі [2, с. 206].

Аналіз фактычнага матэрыялу паказаў, што з лексемай **рута** суадносяцца 6 айконімаў (6 населеных пунктаў) і ўсе яны знаходзяцца ў Гродзенскай вобласці: *Горная Рута* (Кар.), *Горныя Руткавічы* (Кар.), *Дольная Рута* (Кар.), *Новыя Руткавічы* (Кар.), *Рутка I* (Навагр.), *Рутка II* (Навагр.). Этымалагі адзначаюць, што лексема *рута* запазычана праз пасрэдніцтва польскай мовы з сярэдневерхнянемецкай *rūte* ‘рута’ ад лацінскага *ruta* ‘нейкая горкая трава’ [6, III, с. 523].

З лексемай **канюшына** суадносяцца 5 айконімаў (5 населеных пунктаў): *Вялікія Канюшаны* (Лід.), *Канюшаны* (Лід.), *Канюшаўшчына* (Валож.), *Канюшоўшчына* (Бар.), *Малыя Канюшаны* (Лід.). Як адзначаюць беларускія этымалагі, лексема *канюшына* запазычана з польскай мовы [8, IV, с. 243]. Існуюць таксама айконімы, утвораныя ад балтыйскай асновы *dobīlas*, суадноснай па значэнні з асновай *канюшына* [2, с. 101]. Гэта назвы: *Дабяя* (Шум.), *Дабяя I* (Шум. да 1938), *Дабяя II* (Шум. да 1938).

Дыялектная лексема **пыра** (у літаратурнай мове – **пырнік**) мае значэнне ‘род шматгадовых травяністых раслін сямейства злакавых, некаторыя з якіх з’яўляюцца вельмі шкодным пустазеллем, а іншыя вырошчваюцца на корм жывёле’ [5, IV, с. 531]. Усяго намі адзначана 4 айконімы, якія з’яўляюцца назвамі 4 населеных пунктаў: *Пыра* (Гродз.), *Пырашава* (Уздз.), *Пырцы* (Чав.), *Пыршчына* (Глыб.). У мінулым гэта расліна была распаўсюджана даволі шырока. Вядомы шэраг старажытнарускіх тэкстаў з гэтым словам: “опреснок пырян”, “вьесеть пшеница и ячмень и пыро”, “вьзми себе пшеница и ячмень и боб и ляща и просо и пыро”. [2, с. 214].

З лексемай **хвошч** суадносяцца 4 айконімы, якія з’яўляюцца назвамі 9 населеных пунктаў: *Хвашчавік* (Шум.), *Хвашчова* (Глыб., Леп.), *Хвашчоўка* (Б.-Каши. да 1969, Маг., Мал. да 1977, Хойн.), *Хвашчы* (Краснап., Чашн.). Трэба адзначыць, што ўтваральнай асновай для айконімаў *Хвашчова* і *Хвашчы* маглі быць адпаведна і антрапонімы *Хвашчоў* і *Хвошч* [1, с. 430]. Побач з гэтымі айконімамі можна паставіць назвы *Вялень* (Пух.) і *Вялец* (Валож., Глыб.). В.А. Жучкевіч выказвае меркаванне, што яны ўтвораны ад старажытнаруускай асновы *вялікі*, але ў той самы час да гэтай асновы блізкая ўстарэлая назва *хвашича* – авель, авялец, які некалі выкарыстоўвалі знахары [2, с. 46].

Намі адзначаны 4 айконімы (4 населеныя пункты), суадносныя з лексемай **чэмер**: *Чамяры I* (Кам.), *Чамяры II* (Кам.), *Чамярынне* (Малар.), *Чэмер* (Кобр.).

Брыца – ‘аднагадовая травяністая расліна сямейства злакавых; плашчуга, пласкуша, курынае проса’ [5, I, с. 412], а таксама ‘пустазелле з чорнымі зярняткамі, пырнік, від белай пшаніцы’ [8, I, с. 393]. З гэтай лексемай суадносяцца 4 айконімы (6 населеных пунктаў): *Брыцалавічы* (Асін.), *Брыцікі* (Шарк., Шум. - 2), *Брычанькі* (Доки.), *Брычыцы* (Дзягл.). Назвы маглі быць утвораны ад асновы з любым з пералічаных значэнняў.

Намі зафіксаваны адзінкавыя ўтварэнні ад асновы **дзягіль**: *Дзягілева* (Беш.), *Дзягілі* (Мядз.), *Дзягільна* (Дзярж.). Як слухна адзначае В.А. Жучкевіч, асобныя назвы гэтай групы могуць быць патра-

німічнага паходжання; аснова ж асабовага імені мела значэнне ‘перавязь, рамень’: “Люте привлекаемъ грехы яко дягом южемь, яко дягом ярма юница безалония” або “Связана бы дягомъ волоцемъ по нозе” [2, с.115].

Пры аналізе фактычнага матэрыялу выяўлены 3 айконімы (4 населеныя пункты), якія суадносяцца з лексемай **казялец**: *Казелькі (Міёр.), Казельскія (Міёр.), Казельшчына (Валож., Мін.)*.

Вядомы беларускі даследчык В.А. Жучкевіч выказвае меркаванне, што айконімы *Гічы (Дубр.) і Гічыцы (Івац.)* паходзяць ад дыялектнай лексемы **гічы** – ‘буйныя і жорсткія сцёблы травяністай расліны, бур’ян’ [2, с. 70]. У “Слоўніку беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча” ўказваецца яшчэ адно значэнне лексемы *гічы* – ‘бурачнік’ [4, I, с. 446]. Якое з гэтых значэнняў стала базай для ўтварэння айконімаў, адназначна сказаць складана.

Слоўнікі фіксуюць некалькі значэнняў слова **зёлкі**: 1) лекавыя травы [5, II, 742]; 2) дзікарослыя травы [4, II, с. 306]. З гэтай лексемай суадносіцца 1 айконім (1 населены пункт): *Зёлава (Драг.)*.

Лексема **мятліца** ў аснове 2 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 2 населеных пунктаў: *Мятлічына (Лаг.), Мятлічыцы (Лаг.)*.

Намі адзначана адзінкавае ўтварэнне ад лексемы **буякі**: *Буякі (Смарг.)*. Але не выключана і магчымасць таго, што ўтваральнай асновай айконіма быў антрапонім Буяк [1, с. 74].

Лексема **ваўчкі** суадносіцца з 1 айконімам, які з’яўляецца назвай 6 населеных пунктаў: *Ваўчкі (Глыб. да 1965, Маст., Слон., Шарк., Шум., Шум. да 1949)*.

Адзінкавае ўтварэнне адзначана ад лексемы **касач**: *Касачы (Віц.)*. Аднак касачом называецца таксама і цецярук-самец, які ў адрозненне ад самкі мае ў хвасце доўгае выгнутае пер’е [5, II, с. 656]. Якое з гэтых значэнняў мае аснова ў айконімах, вызначыць немагчыма. Не выключана, што асновай для ўтварэння айконіма быў антрапонім Касач [1, с. 191].

В.А. Жучкевіч адзначае, што назва *Чамялы (Івац.)* утворана ад лексемы **чамялы** – ‘бур’ян, пустазелле’ [2, с. 400].

З лексемай **чарнобыль** суадносіцца 1 айконім (1 населены пункт): *Чарнобыль (Маг.)*.

2. Немалаважную ролю ў жыцці нашых продкаў адыгрывала сельская гаспадарка. Гэта не магло не адлюстравана ў айканіміі. Сярод айконімаў, суадносных з назвамі сельскагаспадарчых травяністых раслін, найбольш пашыраны найменні, утвораныя ад лексем *рэпа, гарох, боб, жыта, каноплі*.

Аналіз фактычнага матэрыялу паказаў, што лексема **рэпа** стала асновай для ўтварэння 16 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 39 населеных пунктаў: *Вялікае Рэпішча (Мядз.), Рэп’е (Мін. да 1971), Рэпавічы (Бераст.), Рэпалава (Шкл.), Рэпаўшчына (Брасл.), Рэпеничына (Брасл.), Рэпін (Аку.), Рэпічы (Бар.), Рэпішкі (Паст.), Рэпішча (Асіп., Бабр., Браг. да 1938, Брасл., Ветк., Гарад., Дзятл., Доки., Кам., Кліч., Краснап. – 2, Крыч., Лаг., Маг., Міёр. да 1973, Міёр. да 1976, Мядз., Пух., Рэч., Смал., Чач., Чэрв. да 1966), Рэпішчы (Чэрв.), Рэпкі (Дзятл., Раг.), Рэпля (Ваўк.), Рэпная Града (Кап.), Рэпнікі (Лід.), Рэпухава (Ариш.).* Аналіз матэрыялу паказвае, што айконімы, суадносныя з лексемай *рэпа*, досыць раўнамерна прадстаўлены на тэрыторыі Беларусі, за выключэннем Брэсцкай вобласці, дзе адзначаны адзінкавыя ўтварэнні. Трэба адзначыць, што ўтваральнай асновай айконіма *Рэпнікі* мог быць і антрапонім Рэпнік [1, с. 359].

Намі зафіксаваны 15 айконімаў (19 населеных пунктаў), суадносных з лексемай **гарох**: *Вялікае Гарохавішча (Дзярж.), Гарохава (Бабр.), Гарохавае (Шум. да 1939), Гарохавішча (Малар. – 2), Гарохавішчы (Аку.), Гарохаў (Калінк.), Гарохаўе (Глыб.), Гарохаўка (Бабр., Брасл., Сл.), Гарохаўцы (Салігор.), Гарошкава (Дубр.), Гарошкаў (Рэч., Хойн.), Гарошкаўка (Кам.), Гарошкаўка II (Кам.), Гарошкі (Мін.), Малое Гарохавішча (Дзярж.)*. Плады гэтай расліны маюць такую ж назву, таму зараз цяжка адназначна сказаць, ад якога менавіта значэння асновы ўтварыліся айконімы. Адзначаныя найменні спарадычна сустракаюцца на ўсёй тэрыторыі Беларусі. У аснове айконімаў *Гарохава, Гарохаўка, Гарошкава, Гарошкаў, Гарошкі* могуць быць і адпаведна антрапонімы *Гарохаў, Гарох, Гарошка* [1, с. 104].

Ад лексемы **боб** утворана 14 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 20 населеных пунктаў: *Бабавішча (Уш.), Бабаедава (Беши., Сен.), Бабовікі (Пол.), Бабовічы (Калінк.), Бабовішча (Сл.), Бабонеўка (Кар.), Бабоўе (Бабр., Шарк.), Бабоўка (Жлоб., Кліч., Чашн., Шум. да 1939), Бабоўня (Кап.), Бабоўскі (Жлоб. да 1966), Бабоўцы (Лід.), Бабы (Пух., Шум. да 1939), Бобінка (Кам.), Бобкі (Драг.)*. Найбольш распаўсюджаны гэтыя найменні ў Віцебскай вобласці. У аснове айконімаў *Бабовічы* і *Бабоўскі* магчыма і антрапонімы *Бабовіч, Бабоў* [1, с. 56].

Аналіз фактычнага матэрыялу паказаў, што з лексемай **жыта** суадносяцца 10 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 11 населеных пунктаў: *Жытанежсжа (Б.-Каши.), Жытаполле (Шарк.), Жыткавічы (Жытк.), Жытлін (Івац.), Жытнавічы (Пін.), Жытнае (Дзярж.), Жытнёва (Віл. да 1980), Жытнёў (Чэрык.), Жытоўля (Гом.), Жыцін (Асіп., Жаб.)*. Жытам называецца таксама і зерне гэтай расліны, але паходжанне айконімаў ад лексемы з такім значэннем менш верагодна. Магчыма, назвы маглі ўтварыцца ад лексемы *жыта* з семантыкай ‘жытнія палі’ [5, II, с. 266]. Назва *Жыткавічы* магла ўтварыцца і ад антрапоніма *Жытко* [1, с. 151].

У аснове 10 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 11 населеных пунктаў, лексема **каноплі**: *Канпелька (Лельч.), Канпелькі (Уздз.), Канпельчыцы (Тал.), Канопліск (Пруж.), Канопліцы (Раг.)*,

Канаплічы (Валож.), Канаплянічына (Брасл., Глыб. да 1971), Малыя Канапліцы (Раг.), Новыя Канапліцы (Раг.), Падканаплішча (Петр. да 1964). Айконімы, суадносныя з лексмай каноплі, спарадычна прадстаўлены на тэрыторыі Беларусі, за выключэннем Гродзенскай вобласці, дзе не адзначаны гэтыя ўтварэнні. Праславянскае *konopja, konop(j)ь* адносіцца да інда-іран. **kana-* ‘насенная’. У якасці еўрапейскага культурнага слова выкарыстана форма **kana-rus-* ‘мужчынскія каноплі’ > ‘каноплі ўвогуле’ [8, IV, с. 239]. Трэба адзначыць, што найменні *Канпелька, Канпелькі, Канаплічы* маглі ўтварыцца і ад антрапонімаў *Канпелька* і *Канопліч* [1, с. 177].

Ад лексемы **мак** утворана 9 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 21 населенага пункта: *Макава (Ганц.), Макавічы (Глуск.), Макавішча (Сл. да 1968), Макавішчы (Кам., Уздз.), Макаўе (Асін. да 1971, Барыс. – 2, Б.-Каш., Віл., Глыб., Гом., Кліч. да 1977, Крыч., Чач., Шум., Шум. да 1952), Макаўка (Бялын.), Макаўня (Маг.), Макаўчыцы (Дзярж.), Макаўшчына (Ашм.).* Як адзначае В.А. Жучкевіч, айконімы *Макаўе, Макавішча* – назвы-азначэнні: месцы былых пасаваў маку. Мак як культура ў мінулым займаў адметнае месца ў паўсядзённым жыцці беларусаў: макаўкі, макавае малако з аўсяным кіслём былі шырока распаўсюджаны на тэрыторыі краіны [2, с. 220].

Занатавана 8 назваў (8 населеных пунктаў), суадносных з лексмай **кроп**: *Акропна (Драг. да 1976), Вялікія Укропавічы (Лаг.), Кропаўшчына (Валож.), Малыя Укропавічы (Лаг.), Укропава (Мал.), Укроп’е (Шарк. да 1976), Укропенка (Смарг.), Укропішкі (Ашм.).* Трэба заўважыць, што сярод гэтых айконімаў відавочна вылучаецца назва *Акропна*. Магчыма, яна ўтварылася ад беларускай асновы кроп з пратэтычным *а*. Геаграфічны аналіз паказвае, што айконімы, суадносныя з лексмай *кроп*, не выяўлены на тэрыторыі Гомельскай і Магілёўскай абласцей.

Ад лексемы **бурак** утворана 5 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 9 населеных пунктаў: *Буракі (Паст.), Буракі (Лёзн. – 2, Уш. да 1970), Буракова (Верхнядзв., Лёзн., Міёр.), Буракоўцы (Лях. да 1972), Бурачкі (Кл. да 1964).* Ад рускай назвы гэтай жа расліны **свекла** ўтвораны айконім *Свеклічы (Драг.).* Назвы *Буракі, Буракова, Бурачкі* могуць суадносіцца і з антрапонімамі *Бурак, Бурачок* [1, с. 68].

Спарадычна на тэрыторыі Беларусі прадстаўлены назвы, суадносныя з лексмай **грэчка**: *Грчанішкі (Астр.), Грачухі (Жлоб.), Грачыхі (Тал.), Грачыхіна (Гарад. да 1971, Хойн.), Грачышна (Навагр.).* Усяго намі зафіксавана 5 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 6 населеных пунктаў.

Пры аналізе фактычнага матэрыялу адзначаны 4 айконімы (8 населеных пунктаў), утвораныя ад лексемы **авёс**: *Аўсяначка (Брасл.), Аўсянікі (Віл., Глыб., Докш., Чашн.), Аўсяніца (Шч.), Аўсянка (Гор., Міёр.).*

Лексема **капустя** ў аснове 4 айконімаў (7 населеных пунктаў): *Капустнікі (Лаг. да 1929), Капусты (Слон.), Капустіна (Валож., Віл., Кір., Уш.), Капустічы (Мядз.).* Трэба заўважыць, што ў назве *Капустіна* ўтваральнай асновай мог быць і антрапонім *Капустін* [1, с. 181].

Лексема **агурок** стала асновай для ўтварэння 4 айконімаў (4 населеныя пункты): *Агуркі (Верхнядзв.), Агурні (Глыб.), Агурэшчына (Шум. да 1937), Гурковішча (Шкл.).*

Лексема **рэдзька** мае некалькі значэнняў: 1) агародная карняплодная расліна сямейства крыжакветных; 2) карняплоды гэтай расліны з гаркаватым вострым смакам і пахам; 3) асобны плод гэтай расліны [5, IV, с. 749]. Вызначыць, якое з гэтых значэнняў ляжыць ў аснове назваў, зараз не ўяўляецца магчымым. Намі адзначаны 3 айконімы, якія з’яўляюцца назвамі 4 населеных пунктаў: *Рэдзька (Маз.), Рэдзькавічы (Віл.), Рэдзькі (Дубр., Мал.).*

З лексмай **гарбуз** суадносяцца 2 айконімы, якія з’яўляюцца назвамі 5 населеных пунктаў: *Гарбузова (Шум. да 1939), Гарбузы (Дзярж., Шум., Шум. да 1937, Шум. да 1939).* Плады гэтай расліны маюць такую ж назву, таму цяжка адзначна сказаць, менавіта якое значэнне легла ў аснову айконімаў. Трэба заўважыць, што ўтваральнай асновай у гэтых найменнях маглі быць і антрапонімы *Гарбузоў, Гарбуз* [1, с. 103].

Адзначаны адзінкавыя ўтварэнні ад лексемы **лён**: *Льнозавод (Гарад.), Лёнава (Шум.).* Усяго 2 айконімы, якія з’яўляюцца назвамі 2 населеных пунктаў.

З рускай лексмай **лук** суадносяцца 2 айконімы (2 населеныя пункты): *Лукавіца (Гродз.), Лукавыя (Астр.).* Ад беларускай назвы гэтай расліны **цыбуля** ўтворана назва *Цыбульскія (Дубр.).* Не выключана магчымасць таго, што ўтваральнай асновай у айконіме *Цыбульскія* быў антрапонім *Цыбульскі* [1, с. 440].

Пры аналізе фактычнага матэрыялу зафіксаваны 2 айконімы (2 населеныя пункты), суадносныя з лексмай **табак**: *Табакераўшчына (Брасл.), Табачнікі (Гарад.).*

Назва *Пшанічана (Глыб.)* суадносіцца з лексмай **пшаніца**.

Айконім *Фасола (Шум. да 1939)* утвораны ад лексемы **фасоля** ў мясцовым вымаўленні.

Зафіксавана адзінкавае ўтварэнне ад лексемы **часнок**: *Часнакі (Валож.).*

Лексема **ячмень** ляжыць у аснове айконіма *Ячменішкі (Брасл.).*

3. Нягледзячы на тое, што на Беларусі шмат рэк, азёр, балот і адпаведна багатая расліннасць вакол гэтых водных аб’ектаў, група айконімаў, суадносных з назвамі водных травяністых раслін, не вельмі шырока прадстаўлена ў айканіміі. Сярод гэтай групы найбольш вылучаюцца найменні, утвораныя ад лексем *трыснёг* і *рагоз*.

Ад лексемы **тростнік** утворана 8 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 10 населеных пунктаў: *Вялікая Трасцяніца (Барыс.)*, *Вялікі Трасцянец (Мін.)*, *Малая Трасцяніца (Барыс.)*, *Малы Трасцянец (Мін.)*, *Трасцівец (Бых.)*, *Трасціно (Хоц.)*, *Трасцянец (Лоеў., Уздз.)*, *Трасцяніца (Доки., Кам.)*.

У аснове 8 айконімаў (12 населеных пунктаў) лексема **рагоз**: *Вялікая Рагозніца (Маст.)*, *Малая Рагозніца (Маст.)*, *Рагазін (Браг. да 1974)*, *Рагазы (Мал.)*, *Рагозіна (Арш. – 2, Лаг., Міёр. да 1973, Уш.)*, *Рагозінка (Чав.)*, *Рагозішча (Б.-Каи.)*, *Рагозна (Карм. да 1962)*. Праславянскае **rogozь* хутчэй за ўсё вытворнае ад *rogь* ‘рог’ [6, III, с. 490].

Намі адзначаны адзінкавыя назвы, суадносныя з лексмай **асака**: *Асака (Пух.)*, *Асакоўшчына (Шум. да 1939)*. Усяго 2 айконімы, якія з’яўляюцца назвамі 2 населеных пунктаў. І.Я. Яшкін адзначае, што *асака* – гэта таксама і месца, балоцісты нізкі поплаў [9, с. 15], якое магло даць назву населенаму пункту. Этымалагі параўноўваюць гэту лексему з літ. *aišakà*, лат. *asaka* ‘рыбная костка’, а далей узводзяць да індаеўрапейскага кораня **ak-*. Ф.Міклашыч звязваў з коранем **sek-*, што вядзе да параўнанняў з ням. *Säge* ‘піла’, англа-сакс. *secg* ‘асака, трыснэг’ [8, I, с. 162].

Аналіз фактычнага матэрыялу паказаў, што з лексмай **чарот** суадносяцца 3 айконімы, якія з’яўляюцца назвамі 4 населеных пунктаў: *Чараты (Б.-Каи.)*, *Чарот (Асін. да 1967, Б.-Каи.)*, *Чароты (Пух.)*. Паводле “Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы” чарот – гэта ‘высокая травяністая расліна сямейства асаковых, якая расце ў вадзе рэк, азёр, на балотах // зараснікі гэтай расліны’ [5, V, с. 301]. І.Я. Яшкін указвае на 2 значэнні гэтай лексемы, блізкія да апошняга, адзначанага ў “Тлумачальным слоўніку беларускай мовы”: 1) зараснік высокіх вадзяных ці балотных раслін з сям’і злакавых *Phragmites communis Trin.*, пустых у сярэдзіне з пірамідальнай пушытай мяцёлкай; 2) зараснік высокіх вадзяных ці балотных раслін з сям’і асаковых *Scirpus lacustris L.*, сітавых у сярэдзіне [9, с. 204]. Магчыма, паселішчы атрымалі такія назвы, бо непадалёку былі зараснікі гэтых раслін. На думку этымологаў, лексема **čerty* на славянскай глебе суадносіцца з дзеясловамі **čersti*, **čerto*, што звычайна выкарыстоўваюць для ўзвядзення **čerty* да індаеўрапейскага **ker-* ‘рэзаць’, прычым чарот, трыснэг названы так таму, што мае вострае лісце. Іншыя навукоўцы, якія сумняваюцца ў гэтай этымалогіі, адзначалі выключна семантычную сувязь назваў чароту і трыснягу і дзеясловаў *плесці*, *скручваць*, *вязаць*. Славянскае **čerty* яны звязвалі са ст.-інд. *crítati* ‘звязвае, змацоўвае’ [7, 4, с. 80].

Ад лексемы **журавіны** ўтвораны 1 айконім (1 населены пункт): *Журавінка (Дзярж.)*. З рускай назвай гэтай расліны **клюква** суадносіцца 1 айконім: *Клюкаўка (Арш.)*. Беларускія этымалагі адзначаюць, што слова мае паўн.-слав. характар. Паморскае значэнне *žuravina* ‘шчаўе’ ўказвае на разуменне слова ў сувязі са смакам і з лексмай *žur* ‘жур’ і ‘шчаўе’ [8, III, с. 248 – 249]. Трэба адзначыць, што рускае слова *клюква* мае іншую этымалогію. Так, Э.Бернекер параўноўвае яе з сербахарвацкай *кљук* ‘выціснуты вінаград’ і звязвае гэтае слова з гукапераймальным *кљук* – ад гука, які ўтвараецца пры выцісканні ягад. Іншыя лічаць пачатковым значэнне ‘балотная ягада’ і параўноўваюць з ключавіна ‘балота’ [6, II, с. 257–258].

4. Аналіз сабранага фактычнага матэрыялу паказаў, што сярод айконімаў, суадносных з назвамі лясных травяністых раслін, найбольш пашыраны найменны, утвораныя ад лексем *чарніцы* і *хмель*.

Лексема **чарніцы** мае некалькі значэнняў: 1) кустовая ягадная расліна сямейства бруснічных; 2) салаткаватыя чорна-сінія ягады гэтай расліны [5, V, с. 300]. Адназначна скажаць, якое са значэнняў стала ўтваральнай асновай айконімаў, не ўяўляецца магчымым. Усяго намі адзначана 16 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 26 населеных пунктаў: *Малая Чарніца (Шум. да 1939)*, *Падчарніца (Лаг.)*, *Чарніца (Бабр., Смал. – 2, Смал. да 1973, Старадарож.)*, *Чарніца I (Доки.)*, *Чарніца II (Доки.)*, *Чарніцкі (Смал.)*, *Чарніцы (Арш., Брасл., Леп., Шум. да 1939)*, *Чарнічка I (Доки.)*, *Чарнічка II (Доки.)*, *Чарнічка III (Доки.)*, *Чарнічка IV (Доки.)*, *Чарнічкі (Шарк.)*, *Чарнічнае (Бяроз., Кобр.)*, *Чарнічная (Кап.)*, *Чарнічны (Гом. да 1955, Гор.)*, *Чарнічонкі (Уш., Шум.)*. Найбольшая канцэнтрацыя гэтых найменняў у Віцебскай вобласці, адзінкавыя ўтварэнні адзначаны ў Брэсцкай, Гомельскай, Гродзенскай і Магілёўскай абласцях.

Намі адзначана 14 айконімаў (20 населеных пунктаў), суадносных з лексмай **хмель**: *Хмелева (Жаб.)*, *Хмелеўка (Мін.)*, *Хмеліно (Раг.)*, *Хмеліска (Бераст.)*, *Хмелішча (Малар., Сл. да 1967, Шч.)*, *Хмельнікі (Міёр.)*, *Хмялёўшчына (Доки.)*, *Хмялі (Кам.)*, *Хмяльнік (Беи., Гарад., Лун.)*, *Хмяльніца (Брасл., Слон., Шум.)*, *Хмяльнова (Глыб. да 1971)*, *Хмяльное (Б.-Каи.)*, *Хмяляны (Астр.)*. Гэтыя найменні спарядычна прадстаўлены на тэрыторыі Беларусі. Сваім паходжаннем слова *хмель* звязана з Усходам: *хмель* для піваварэння ўпершыню выкарыстоўваюць усходнія фіны і татарскія плямёны. Толькі з пачаткам перасялення народаў яго сталі выкарыстоўваць на захадзе [6, IV, с. 249–250]. Трэба заўважыць, што ў назвах *Хмелева*, *Хмельнікі* ўтваральнай асновай маглі быць і антрапонімы Хмялёў і Хмельнік [1, с. 432].

Руская лексема **папоротнік**, якой адпавядае беларуская **папараць**, у аснове 7 айконімаў (9 населеных пунктаў): *Папаратка (Клім.)*, *Папараткі (Краснап.)*, *Папаратна (Віц.)*, *Папаратнае (Браг. да 1962, Верхнядзв.)*, *Папаратная (Касц.)*, *Папаратны (Б.-Каи., Б.-Каи. да 1968)*, *Папарцішкі (Брасл. да 1971)*. Гэта слова роднаснае ў індаеўрапейскіх мовах: літ. *parártis*, *parartys* ‘папараць’, лат. *raparde raparkste* ‘папараць’, ст.-інд. *parnám* ‘крыло, пяро’. Аналагічная семантыка ў грэчаскай мове *πτεοῖς* ‘папараць’ < *πτεοῦ* ‘крыло’ [8, VIII, с. 154]. Пераважная большасць назваў, суадносных з гэтай лексмай, зна-

ходзіцца ў паўднёва-ўсходняй частцы рэспублікі. Не адзначаны яны ў Брэскай, Гродзенскай і Мінскай абласцях.

З лексемай **верас** суадносяцца 3 айконімы, якія з'яўляюцца назвамі 3 населеных пунктаў: *Вераскава (Навагр.)*, *Вераскі (Барыс.)*, *Верасы (Маст.)*. Як адзначаюць беларускія этымолагі, балтаславянскія формы слова ўказваюць не толькі на першапачатковае праславянскае **versъ*, але і на **verzъ*, **verskъ*, што можа сведчыць аб “праеўрапейскім” паходжанні слова [8, II, с. 85].

5. Пры аналізе фактычнага матэрыялу намі адзначана адзінкавае ўтварэнне айконіма, суадноснага з назвай кветкавай агароднай расліны. Так, руская лексема **роза** ў аснове 2 айконімаў, якія з'яўляюцца назвамі 2 населеных пунктаў: *Розавы (Карм. да 1962)*, *Розаўка (Дзярж.)*. Ад беларускай назвы гэтай жа расліны – **ружа** – утвораны айконім *Ружаполь (Астр. да 1979)*.

Такім чынам, усяго намі было зафіксавана 268 айконімаў (380 населеных пунктаў), суадносных з назвамі травяністых раслін. Гэтыя найменні складаюць каля 25% ад агульнай колькасці айконімаў, суадносных з канкрэтнымі назвамі раслін. Сярод найменняў, суадносных з назвамі травяністых раслін, найбольш пашырана група айконімаў, суадносных з назвамі лугавых і палявых травяністых раслін, а таксама суадносных з назвамі сельскагаспадарчых травяністых раслін. Яны адпаведна складаюць каля 30% і 45% ад агульнай колькасці найменняў гэтай групы. Найбольшая колькасць назваў утворана ад лексем *краніва*, *мурава*, *лапух*, *рэпа*, *гарох*, *жыта*, *каноплі*. Варта адзначыць, што айконімы, суадносныя з лексемамі *краніва*, *мурава*, *лапух*, *каноплі*, сканцэнтраваны пераважна ў цэнтральнай і паўночнай частках Беларусі і толькі адзінкавыя ўтварэнні сустракаюцца на поўдні рэспублікі. Назвы, утвораныя ад лексемы *рэпа*, у асноўным сканцэнтраваны ў Віцебскай, Гродзенскай, Магілёўскай і Мінскай абласцях. Айконімы, суадносныя з лексемай *гарох*, не зафіксаваны ў Гродзенскай вобласці.

ЛІТАРАТУРА

1. Бірыла, М.В. Беларуская антрапанімія. Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі / М.В. Бірыла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1969. – 504 с.
2. Жучкевич, В.А. Краткий топонимический словарь Белоруссии / В.А. Жучкевич. – Минск : Изд-во БГУ, 1974. – 447 с.
3. Лемцюгова, В.П. Беларуская анамастыка: Лінгвістычны аналіз назваў населеных пунктаў Мінскай вобласці / В.П. Лемцюгова. – Мінск : Навука і тэхніка, 1970. – 150 с.
4. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча : у 5 т. – Мінск : Навука і тэхніка, 1979. – Т. 1–5. – 1986.
5. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / пад агульнай рэд. К.К. Атраховіча. – Мінск : Беларус. Сав. Энцыклапедыя, 1977. – Т. 1–5. – 1984.
6. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер. – М., 1964. – Т. 1–4. – 1973.
7. Этимологический словарь славянских языков / под ред. О.Н. Трубачёва. – М., 1974 – Вып. 1–28. – 2001.
8. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. – Мінск, 1978. – Т. 1–8. – 1993.
9. Яшкін, І.Я. Беларускія геаграфічныя назвы. Тапаграфія. Гідралогія / І.Я. Яшкін. – Мінск : Навука і тэхніка, 1971. – 256 с.

TOPONYMS OF BELARUS, CORRELATED WITH THE NAMES OF HERBACEOUS PLANTS

N. RADIVANOVSKAYA

Toponyms of Belarus, correlated with the names of herbaceous plants are considers.